

<https://orcid.org/0009-0007-2074-5340>

Musical and motor activity of students at music lessons

In the context of the problem of musical and motor activity of primary school students at music lessons, the article considers the aspect of its diversification with the help of using the author's interactive exercises and games. The author offers different types of musical and motor activities for primary school students: musical and finger play games, musical and finger gymnastics, musical and motor exercises, "hand theatre", musical movements, and improvisations to music. Some examples of interactive exercises and games are given, their purpose and tasks at music lessons are described. In addition, methodical recommendation on how implement them primary school is presented based on the pedagogical experience of the author of the article.

Conclusions were made about the positive influence of the author's interactive exercises and games on the physical and mental state of students, as well as on the formation of general cognitive processes – memory, attention, imagination, and promotion of creative self-expression of primary school students. Implementing a variety of musical and motor activities, which are united by one topic at each stage of the lesson, alternates mental and physical activity and increases the effectiveness of learning. Musical and motor activity provides an opportunity to solve a comprehensive solution of educational tasks in a game form, which is accessible for students.

The material of the article is relevant in the conditions of blended and distance learning, when the motor activity of children is significantly reduced. Accordingly, pedagogical tools in the form of interactive musical and motor exercises and games are necessary to ensure the general development of children, improve their well-being, mental relief and physical recovery. The author highlights how to organize the educational process in order to involve motor activity into all stages of music lesson on the way to students' acquisition of artistic competence and other key competences in the conditions of the New Ukrainian School.

The author's experience such as interactive forms of work with primary school students and its practical implementation are useful for primary school teachers, educators, as well as specialists who work with children with special educational needs.

Key words: musical and motor activity, primary school students, music lessons, movements, musical and motor exercises and games.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2023 р.

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2\(108\)-25-33](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2(108)-25-33)
УДК [75.058 : 7.02] : 373 [172.15 : 745.93]

Вікторія Валентинівна Рагозіна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна, vlavian@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3694-2054>

Валерія Гаврилівна Власова,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква, Україна, vlavovavg@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1652-9809>

Наталія Василівна Очеретяна,

науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна, pocher_77_@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4912-9254>

СТВОРЕННЯ ДОШКІЛЬНИКАМИ І ШКОЛЯРАМИ ДЕКОРАТИВНИХ КОМПОЗИЦІЙ НА ПАТРІОТИЧНУ ТЕМАТИКУ

У статті актуалізується важливість потенціалу декоративного мистецтва у вихованні патріотизму дошкільників і школярів у освітньому процесі закладів дошкільної і загальної середньої освіти. В контексті означеної проблеми розглядається створення дітьми дошкільного і шкільного віку композицій у декоративних техніках на патріотичну тематику як дієвий засіб формування національної ідентичності. Наводяться приклади творів декоративного мистецтва українських майстрів, рекомендованих для сприймання і обговорення з дошкільниками і школярами в умовах освітнього процесу авторами чинних підручників і альбомів художньо-творчої діяльності.

Ключові слова: *декоративна композиція, декоративні техніки, патріотична тематика, державні і національні символи України, уроки мистецтва, заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, дошкільники, школярі.*

Виховання патріотизму дітей і учнівської молоді містять Концепція і учнівської молоді в системі національно-патріотичного виховання освіти України є нагальною потребою, що актуалізувалась в системі освіти України до 2025 року викликами соціально-політичного характеру. Орієнтири реалізації національно-патріотичного виховання учнів (2015), Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022)

та ін. документи. Означена проблема розглядається дослідниками різноаспектно: теоретичні засади національно-патріотичного виховання (І. Бех, К. Журба, В. Кириченко, Б. Кобзар, О. Сухомлинська, К. Чорна), сутність і зміст військово-патріотичного виховання учнівської молоді (А. Афанасьєв, Ю. Красильник, В. Мірошніченко, Л. Олійник, Г. П'янковський), засади початкової підготовки допризовної молоді до військової служби (Г. Бесарабчук, М. Зубалій, С. Мотика, О. Остапенко, М. Тимчик) та ін.

Проблема виховання патріотизму дітей і учнівської молоді загострилась з початком війни в Україні (2022–2023 рр.), що потребувало перегляду змісту і засобів патріотичного виховання з врахуванням суспільних вимог, особливостей соціалізації дітей і учнівської молоді в умовах інформаційного середовища та стрімкого розвитку цифрових технологій. Серед ефективних виховних засобів особливу роль відіграє мистецтво, яке є потужним поліфункціональним засобом впливу на людину, з огляду на його функції в соціумі. Мистецтво в різні історичні періоди розвитку держав, і України зокрема, потужно використовували з метою впливу на свідомість людей, пропагуючи і закріплюючи певні суспільні цінності й наративи. І сьогодні все більше явищ, фактів, знань про становлення і розбудову Української держави, історичні події та визначні постаті відкриваються для українців іншою суттю, ніж та, що нарощувалась і поширювалась у так званій «радянській період». Це потребує вивчення та широкої дискусії у науково-громадських колах. Важливість ретельного дослідження історичного фактажу і правдивих висновків на їх основі щодо державного розвитку України не підлягає сумніву, оскільки це те підґрунтя, на якому вибудовується зміст патріотичного виховання. Істотно трансформуються і форми національно-патріотичного виховання, що є наскрізною змістовою всіх предметів у закладах загальної середньої освіти, зокрема і під час уроків «Мистецтво».

Найгостріше перед вчителями мистецтва у навчальному 2022–2023 рр. постало питання мистецьких творів для сприймання, обговорення (твори

живопису, декоративного мистецтва та ін.) та музичного виконання (музичний репертуар). Науковці розгорнули дослідження мистецької творчості відомих і маловідомих українських митців, їхніх творів, актуальних для сучасних освітніх потреб. Цікаві й змістовні розвідки щодо цього здійснили О. Комаровська, В. Прокопчук (надруковані у «Мистецтво та освіта» у 2022 році) та ін. Більше практичних настанов щодо змісту, організації і методів патріотичного виховання учнів на засадах україноцентризму вчителі мистецтва різних освітніх закладів можуть здобути із заходів, організованих у квітні-травні 2023 рр., це зокрема: методологічний семінар «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання» (6.04.2023 р., Інститут проблем виховання НАПН України), III Всеукраїнський науково-методичний семінар «Мистецька освіта в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: завдання та здобутки» (20.04.2023 р., Інститут проблем виховання НАПН України; Рівненський державний гуманітарний університет), III міжнародна учнівська конференція «ARTS LONGA» (7–9.06.2023 р., Дитяча музична школа № 39 м. Києва) та ін.

Отже, зазначений дослідницький напрям відкритий для подальшого науково-практичного опрацювання. Визначна місія в цьому належить мистецтву, що впливає на усладкування його споживачами загальнолюдських і національних цінностей, патріотичних настанов, і особливо – декоративно-ужитковому мистецтву: «У прадавніх образах цього мистецтва, його <...> формах й динамічних мотивах орнаменту сконцентровано символіку рідної природи, складні перипетії історичної долі, доброта і щедрість української душі» [5, с. 10].

Звуємо межі нашого дослідження і розглянемо аспект реалізації патріотичного виховання дітей і учнів в умовах освітнього процесу закладів дошкільної і загальної середньої освіти в площині створення дошкільниками і школярами декоративних композицій на патріотичну тематику, що складає **мету статті**. Додатковим завданням передбачимо огляд художніх творів

рекомендованих авторами посібників, альбомів і підручників.

«Національно-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» (р. I, ст. 1) [7]. Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є: «... формування у <...> дітей та молоді: активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; <...> патріотизму; поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави» (р. II, ст. 6) [7].

Для дітей формування національної ідентичності й усвідомлення себе громадянином України починається з опанування *українською мовою* і пізнання *українського мистецтва*. Вже з дошкільного віку дітей ознайомлюють і вчать поважати *Державний Герб України, Державний Прапор України, Державний Гімн України*, що втілюють українську державність. «Державні символи – це вищі відзнаки держави, регламентовані у законодавстві країни, офіційні знаки <...> чи звукові вираження, які в короткій формі втілюють одну або декілька ідей політичного або історичного характеру й символізують суверенітет держави» [10, с. 124], «вони ...тісно пов'язані з історією національного державотворення, соціально-політичним становищем у суспільстві та державі, ментальністю українського народу, його етнічно-національною ідентифікацією тощо» [10, с. 126].

Розрізняють і *національні символи* – сукупність певних ознак, які в лаконічній формі виражають національну ідею або декілька ідей історико-політичного характеру. Національна символіка є

формою абстрактного відображення наукових знань про свій народ, а також формою повідомлення про себе іншим народам. Головним чином вона розповсюджена всередині держави і лише частково може бути відома за її межами. По відношенню до державних символів національні символи, як правило, є більш старовинні, тому що не піддаються змінам і рідко знаходять своє нормативне закріплення» [10, с. 124].

У Енциклопедичному словнику символів культури України [6] описано символіку українського етносу – народну символіку, що охоплює всі сфери суспільства, природи, культури. Так, народні свята – Різдво, Великдень, Водохреще та ін. супроводжуються символічними обрядами та ритуальними діями. Різноманітною символікою відзначається українська вишивка, що, як і одяг, передає символіку різних місцевостей. Три роди орнаментів – геометричні, рослинні, зооморфні (тваринні) відображають стародавню символіку, пов'язану з уявленнями українців про світобудову. Вишивкою прикрашали чоловічий та жіночий одяг, а також український рушник та використовували у писанкарстві. Символічним є народний розпис з традиційними мотивами, пов'язаними з орнаментом і схематичним зображенням птахів, дерева життя з птахами. У творчості українських народних живописців К. Білокур, М. Приймаченко та ін. використовується символіка квітів. Різноманітний та оригінальний для кожного регіону України є символічний народний одяг, що показував соціальний статус людини, а й вказував на місце її помешкання та ін. [6, с. 525–526]. Автори словника наводять *класифікацію* і виокремлюють символи: поселення та житла українців; народного одягу; громадського побуту і звичаєвості; основних галузей господарства, народних промислів; народної ботаніки, зоології, медицини, астрономії; народної міфології, демонології; язичництва, християнства; атмосферних явищ, географічних назв; чисел, геометричних фігур, геральдики, нумізматики, архітектури, усної народної творчості; народних звичаїв, обрядів; кольорів, форм, мінералів, прикрас; частин людського тіла; запорозького

козацтва, слова, мови, мовлення, алфавітів; творів художньої літератури; кінесики; астрології; географії, геології, землезнавства; квітництва; історичних постатей, видатних діячів культури [6, с. 3-4].

Символ означає «умовне позначення якогось предмета, поняття чи явища» або ж «художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття та ін.» [6, с. 6]. Українські митці використовували і використовують символи для вираження національних ідей, втілених у художніх образах. Оскільки «символу характерна невичерпна багатозначність його змісту» [6, с. 6], то процес їх інтерпретації викликає інтерес глядачів. Шляхом добору відповідних творів образотворчого і декоративного мистецтва вихователі у дитячому садку, а потім – вчителі у школі вивчають з вихованцями символи, що ототожнюються з Україною. Дорослішаючи, учні поглиблюють своє розуміння значущості державної і національної символіки, і в цьому їм допомагають художні твори з відображеними символами та їх обговорення. А вже вчителі завдяки застосуванню методик спонукають учнів висловити своє ставлення до зображеного, – з огляду на свій життєвий і мистецький досвід.

Однак мова йде не тільки про відображення символіки, а власне про саму українську національну ідею в образотворчості, втілену українськими художниками – Т. Шевченком, О. Мурашком, Г. Нарбутом, В. Кричевським, М. Бойчуком та ін. «Українські мистецькі практики XVI – початку XX ст. не тільки розвинули виховний потенціал українського образотворчого мистецтва, але й нагромадили достатній досвід концептуального осмислення та узагальнення національного руху в українській культурі, а також відобразили ціннісно-сміслову розгортання української національної ідеї в просторі української образотворчості» [8, с. 52]. Оскільки «історія української ідеї невіддільна від історії української образотворчості» <...>, то «українська образотворчість може виступити адекватним виразником української національної ідеї в системі національного виховання особистості» [8, с. 53]. Змістовим на-

повненням цієї ідеї постають «...гідність, свобода, захист Батьківщини, права людини, відродження й процвітання України» як вираження «нового суспільного ідеалу українства» [8, с. 53]. «Чим глибше проникне українська національна ідея в систему виховання, тим повноцінніше буде прищеплюватися повага до української національної культури, Конституції, законодавства України, державної символіки, тим <...> глибшим буде патріотизм та відчуття зв'язку з українською нацією і українською державою» [8, с. 54].

Особливим виразником національних цінностей є українське декоративне мистецтво – «це... величезний світ духовної і матеріальної спадщини етносу, набуток художніх ідей численних поколінь народу, дорогоцінна скарбниця, що живить сьогодні професійно-мистецьку творчість» [5, с. 11]. Сучасні майстри наслідують творчі принципи, орнаментальні мотиви, композиційні і колірні рішення, вироблені протягом багатьох віків їхніми попередниками і продовжують їх вивчати. На межі кінця XX – початку XXI ст. українські художники все глибше осягають безмежні виразні можливості прадавнього геометричного орнаменту, а створювані ними мистецькі твори «свідчать про належність наших митців до українського культурного коду, про їх закоріненість у глибини національної культури» [16, с. 9].

Сучасні українські майстри, зокрема в авторському текстилі, творчо використовують давні орнаменти-знаки, що символічно відображають сутність української ментальності, наприклад, універсальний символ Дерева життя та інші: коло (символ абсолютної завершеності в дохристиянському культі сонця), ромб (орнаментальний мотив – ідеограма родючості і плодючості), квадрат (знак матеріального світу), спіраль (знак зародження нового життя) [16, с. 7–8]. Завдяки використанню національно самобутніх засобів художньої виразності українськими художниками у сучасній мистецькій практиці «... українське мистецтво не розчиняється в світовому артпросторі» [16, с. 9].

У кожній культурі існує своя символіка щодо тих чи інших форм, напри-

клад, природних. Так, зображення квітів використовували для передавання закодованої інформації: в Україні вишита квітка лілії є символом чистоти і цноти; мак вишивали на сорочках дівчата, в сім'ях яких були загиблі; мотив «барвінку» є символом немирущого життя та ін. Кільцева композиція «вінок» є міжнародним символом перемоги; вінком увінчували голови переможців у багатьох етнічних культурах. В Україні вінок мав велике значення у весільній обрядовості; символу «вінок» відводиться спеціальне місце у рушниковому орнаменті [1, с. 375–376].

Отже, перелічення символів, які надихають українських митців образотворчого і декоративного мистецтва може бути нескінченним. «Декоративно-прикладне мистецтво постійно розширює діапазон своїх зображальних засобів, поглиблює філософічність змісту й ускладнює образність художнього рішення твору» [5, с. 13]. Відповідно, розширюються і можливості ознайомлення дітей з цими творами, художніми техніками їх створення. Окреслимо особливості ознайомлення дошкільників і учнів з національною символікою в контексті національно-патріотичного виховання в умовах освітнього процесу.

Дошкільна освіта. Розуміння символів, які зустрічаються в орнаментальних композиціях чи, наприклад, у вишивці, потребує знань з історії, філософії, фольклору, етнографії. Однак елементарні уявлення щодо значення тих чи інших символів діти отримують уже в дошкільному віці (що закладено у Базовому стандарті дошкільної освіти, освітній напрям «Дитина в соціумі»). На кінець старшого дошкільного віку діти мають уявлення про себе як члена громади і суспільства, про Батьківщину; можуть розповісти про державні і національні символи України, звичаї і традиції українського народу.

Наведемо приклади практичної реалізації цих настанов у закладах дошкільної освіти за чинною програмою «Впевнений старт», де українознавчий компонент пронизує більшість тем, і це дозволяє дітям втілювати позитивний образ України різними художніми засобами.

Окремим завданням дітям пропонується розглянути державні символи України (Державний Герб України, Державний Прапор України), а також роздивитися народні символи (вінок, калина, рушник, колосся пшениці), розказати про них. Вихователь підсумовує і додає нову інформацію з акцентом на значенні цих символів у часи російсько-української війни з 2014 року і донині. Завданням дошкільникам буде розфарбовування контурних зображень символів, розміщення їх на мапі України: діти малюватимуть символи народних промислів на зображенні тих регіонів, яким вони відповідають [2, с. 53].

Слід зазначити, що завдання, які пропонуються дошкільникам, охоплюють багато сфер, що дозволяє скласти цілісне уявлення про багатющий культурний пласт українського народу. Життя прадавніх українців відбувалося за календарем, де чергувалися пори року, а отже, вони чекали і відзначали великі *свята* – Різдво, Великдень, Трійцю та ін. Картина Т. Філь «Різдвяні колядки» саме про одне з таких свят і обряди, з ним пов'язані. Діти зможуть розповісти про традиції святкування Різдва та намалювати святковий *дідух* та прикрасити його *народними іграшками* [2, с. 49]. Щоб створити святкову атмосферу Великодня і обговорити обряди, з ним пов'язані, вихователь запросить дітей роздивитися світліну Музею писанки і прикрасити яйце-райце придуманими візерунками чи *орнаментом* [3, с. 26].

Від заняття до заняття діти ознайомлюватимуться із побутом прадавніх українців (М. Тимченко, «У колисці мене мати колихала» (фрагмент), із речами, які стали народними символами – *українська піч, рушник, колиска, посуд, одяг*. Вихователь зверне увагу дошкільників на *український народний розпис*, яким прикрашено піч, і посуд, на візерунки і орнаменти, що є на рушниках, одязі персонажів. Дошкільники дізнаються про різновиди *орнаментів*, побачать їх на цій картині та зможуть створити свій, намалювавши орнамент на сорочках дітей (художньо-творче завдання у Книзі дошкільника) [2, с. 39]. Продовжується знайомство дошкільників з *народним розписом* [2, с. 36–37]

– передбачено опанування дітьми простих елементів петриківського розпису під час створення декоративної композиції «Пташка у гніздечку».

Розглянути краще зразки *народного посуду*, що характерний для різних регіонів України, дошкільники зможуть і в Книзі дошкільника, і в Альбомі художньо-творчої діяльності: до їх уваги посуд у формі тварин, риб і птахів та можливість створення свого посуду – намалювати і оздобити орнаментом чашку чи прикрасити ліпним орнаментом куманець [4, с. 13, 31]. Цікаво буде пригадати, а потім і намалювати *національні страви* (вареники) що давно стали народним символом [4, с. 38–29]. Натомість можна показати дітям картини К. Дудник «Шоколад», «Львівські торти» і після пояснити, що львівський шоколад і солодощі вже стали візитівкою не тільки Львівщини, а й України загалом як її національний бренд. За бажанням можна розіграти сценки, уявляючи себе в крамниці чи кав'ярні.

Усім дітям близька тема ігор і іграшок. У контексті вивчення культури України, вихователь може запросити дітей виготовити свищик із глини чи пластиліну, створити *ляльку-мотанку* – такі завдання передбачено у посібниках, де наведено покроківки [2, с. 55].

Здавна українська пісенно-танцювальна творчість виступала потужним засобом, що підтримувала українців у різні історичні періоди, допомагала їм вистояти. Збагатити своє уявлення про *український народний танець* діти зможуть у процесі обговорення картин (Ю. Кулаков «Етюд танцюючої дівчинки», Н. Папірна «Український танець») [3, с. 81].

Не обійшли увагою автори і відомий український символ – *козака*. Щоб ознайомити з ним старших дошкільників, автори звернулися до доступного дітям жанру мультиплікації (серія українських мультфільмів про козаків). «Побувати» з козаками в їхніх мандрівках і дізнатися про історичне минуле України є цікаво й водночас пізнавально, а виконання завдань у альбомі – надихає бути схожими на кмітливих і сильним духом лицарів. Цю ж тему продовжує контекст, де діти ознайомлюються із відомим українськими спортсменами [4, с. 44–45].

Патріотичне виховання включає і виховання свідомого ставлення до ресурсів своєї держави, тому звертаємо увагу дітей на матеріали для виконання завдань, зокрема, використовуючи залишкові матеріали. Їм можна дати «друге життя», створюючи красиві речі чи одяг, аксесуари, предмети оздоблення чи декору інтер'єру або екстер'єру, а також – витвори мистецтва. Такий підхід – апсайклінг – набуває поширення в різних сферах людської діяльності, оскільки відповідає сучасним екотенденціям. Набуває поширення він і в Україні, де стартують різноманітні проєкти (наприклад, у напрямі Sustainable Fashion («екологічно стійка мода») та ін. В контексті створення цікавих композицій із залишкових матеріалів є завдання виготовлення декоративної композиції за народними мотивами. Спочатку дітям пропонується розглянути «Карпатський триптих-2 (цикл «Пролог») А. Рудницької, а потім створити «Диво-дерево» [4, с. 42-43].

Початкова школа. Протягом тривалого історичного процесу формування національних традицій української орнаменталістики були створені неповторні мотиви візерунків, правила об'єднання їх у композиції, кольорова гама, різні способи нанесення орнаментів на вироби.

Автори підручників з «Мистецтва» пропонують завдання з метою формування в школярів естетичного сприйняття української вишивки, сприяти розумінню народної символіки, розвивати відчуття причетності до надбань національної культури, викликати потребу відтворювати прекрасне у власних композиціях. Зокрема, для вивчення зооморфного орнаменту в 4 класі автори звертаються до народної вишивки, як зразок обирають *рушник* [13, с. 108] – необхідний атрибут українських обрядів, акцентують увагу на призначенні та особливому символізмі як самого виробу, так і візерунків. Наголос на символічному значенні зображуваних на рушниках птахів поглибить сприйняття учнями інформації про звичаї, обряди та обереги свого народу, сприятиме бажанню «створити стилізоване зображення птаха, яке можна вишити на рушнику» [13, с. 109].

Учням наголошується на особливій ролі рушника в процесі передачі історичної пам'яті через родинну унікальність символіки, їх запрошують послухати «Пісню про рушник», в якій оспівується колористика рушника та його значення в долі українців [13, с. 110].

Декоративні вироби в кожному регіоні України вирізняються особливістю малюнка, набором кольорів та символіки. О. Калініченко та Л. Аристова пропонують вивчення сітчастого орнаменту через ознайомлення з унікальними творами народної творчості – килимами. Визначається як найбільш поширений декоративний мотив – *Дерево життя* [13, с. 112], його вагоме місце як «символу врожаю і добробуту», а також пояснюється символіка інших природних образів, що часто доповнюють зміст задуманого майстром килима. Підібраний візуальний ряд вдало відображає національні риси українського килимарства і завдяки цьому учням не складно підбирати мотиви і створювати власні декоративні композиції.

Автори підручника «Мистецтво» (4 клас) О. Калініченко та Л. Аристова роблять акцент на важливості образів *козаків* в українському мистецтві.

Козакоцентризм протягом тривалого періоду нашої історії був одним із ключових елементів патріотичного виховання, історична пам'ять про козацтво наповнювала життя українців вірою у відродження славетного минулого. акцент авторів на героїчній боротьбі «козаків – народних борців за справедливість проти іноземних поневолювачів» [13, с. 120] підсилено вдало підібраним візуальним рядом із творів декоративного мистецтва у техніках різьблення (Ю. Сидоренко «Запорозький козак»), витинанки (Т. Крамаренко «Козацькі забави»), декоративного розпису (О. Вакуленко «Гей, козаче!»; М. Тимченко «Засвіт встали козаченьки»). Важливим доповненням до запропонованого авторами змісту підручника має стати звернення до сучасності, до героїзму Збройних Сил України – продовжувачів славних традицій козацтва.

Гордість за надбання українських майстрів формують у своєму підручни-

ку Л. Масол, Л. Гайдамака, О. Колотило [12]. Зокрема, ознайомлення з художньою обробкою металів, як одним із видів народного декоративно-ужиткового мистецтва, супроводжується вдало підібраними ілюстративними зразками, що вказують на характерні риси виробів українського ковальства, багатство мотивів та композиційних рішень. Художньо-творче завдання: «Створи ескіз художнього виробу з металу» спонукає школярів більше цікавитися даним видом народного мистецтва, аби знайти і створити власні яскраві, можливо символічні образи, пов'язані з сучасними подіями.

Для створення композиції в техніці аплікації «Моє місто» [12, с. 31] учитель може запропонувати школярам пофантазувати, якими вони бачать свої міста і села після перемоги України у війні з росією. Доречно спонукати учнів використати яскраву колористику, фантастичні й нестандартні форми будівель, креативні підходи до архітектури.

Автори Т. Рубля, І. Мед, Т. Щеглова підкреслюють важливість національних символів, звертають увагу на багатоманітність мистецтва народу України [14, с. 35]. На уроках образотворчого мистецтва учні отримують можливість вивчати особливості колористики і графіки державних і народних символів, аналізувати, як ці особливості проявляються у творах різних мистецьких стилів, та застосовувати набуті знання під час практичних занять. Також учитель може звернути увагу школярів на особливості використання державних і народних символів в емблемах військових частин, в їхніх бойових стягах, в нашивках на одностроях тощо [14, с. 6, 8].

У темі про народні обереги [14, с. 18–19] учитель може розширити зміст за рахунок вивчення особливостей козацьких оберегів та їхнього зображення в різних видах декоративно-ужиткового мистецтва. Також, на нашу думку, педагогові було б доцільно окремо зупинитися на сучасних військових оберегах, на тому, як у них дотримується традиція національних символів та яких художніх і смислових трансформацій та осучаснення вона зазнала.

Ідея художнього завдання – створити колективну роботу в техніці аплікації «Україна – наш спільний дім» імовірно викличе у молодших школярів бажання шукати і знаходити виразні й доступні декоративні мотиви, які після їх власної творчої інтерпретації наповнять спільну патріотичну композицію.

Отже, розкриття видового різноманіття та специфіки української декоративної творчості відбувається в тісній взаємодії з формуванням естетичного сприйняття й патріотичних почуттів молодших школярів і, як наслідок, – викликає природну потребу долучитися до надбав національного мистецтва шляхом створення й популяризації власних композицій, дослідження народних промыслів свого регіону, пошуку нових ідей та символів.

Середня школа. Тематика патріотизму представлена у основній ланці школи творами для сприймання і завданнями художньо-практичної спрямованості. Так, у підручнику «Мистецтво» для 7 класу авторів Л. Масол, О. Гайдамаки, Г. Кузьменко, Н. Лемешевої [11] вдало акцентується на різних видах українського декоративно-ужиткового мистецтва, кожен із яких має національні українські особливості [11, с. 10-13].

Це дає поштовх учителеві розширити перелік цих особливостей, вказати на їхню унікальність для України загалом, зупинитись на регіональних ознаках тих чи інших творів народних майстрів, розкриває перед ним можливості застосування цих знань для виховання патріотичних почуттів школярів, ціннісного ставлення і поваги до проявів національних художніх традицій у творчості сучасних українських митців. Опираючись на органічний взаємозв'язок сучасного народного мистецтва і національних традицій, вчитель заохочує учнів до пошуку нових ідей щодо художніх прийомів трактування природних форм і подальшого їх використання для створення власних декоративних композицій.

Досить широко ці ж автори представили матеріал про *петриківський розпис* із характерною для нього багатоманітністю рослинних мотивів, у яких природні форми отримують

яскраве самобутнє звучання, *українське писанкарство* з його багатою символікою, регіональними особливостями декорування, творчістю відомих народних художників (Н. Статива-Жарко, Таріль з петриківським розписом; М. Тимченко, «Верба») [11, с. 11–12]. Зокрема, дуже важливу роль у патріотичному вихованні українців відіграє *вишиванка*, її символи є унікальними для України загалом. Також, коли йдеться про народну вишивку, автори окремо описують *рушник*, його символіку, регіональні особливості [11, с. 18–20]. Учителю, на нашу думку, може зробити особливий наголос на архетипних символах українського декоративно-ужиткового мистецтва, які залишаються актуальними і сьогодні.

Сучасна творча інтерпретація елементів народної орнаментики створює відчуття новизни також і завдяки появі інших художніх матеріалів та способів нанесення чи виготовлення оздоблення, а в час відсічі російському вторгненню на територію України з'являється багато нових художніх образів, у тому числі й декоративних, наповнених символікою війни, і це також стане вагомою частиною повоєнної реальності.

Можливості виготовлення композицій на патріотичну тематику в основній ланці школи збільшуються, оскільки розширилися художньо-практичні уміння учнів. Вчитель може показати школярам цікаві техніки та розкрити їх можливості у виготовленні декоративних композицій. наприклад, ткацького переплетення. наприклад, окремі види плетіння, що поширено у килимарстві, можна запропонувати учням у створенні комбінованих декоративних композицій на патріотичну тематику. Розглянемо декілька з них.

Створення декоративного панно «Патріотичний» букет. Змістове наповнення композиції данного панно – це символи, рідні й близькі кожному українцю – квіти волошки, колоски пшениці, синьо-жовта стрічка. Ці символи створюють теплі почуття свого дому, рідного краю, Батьківщини, – звідки ми родом і яку ми сьогодні захищаємо (*візуальний супровід виконання композиції див. на с. 2 обкладинки*).

Для створення композиції приготуй матеріали: білу паперову тарілку, залишки пряжі, клей ПВА, манну крупу, лугові трави та колоски, гуашеві фарби, пензлики.

1. За допомогою гуаші зобрази літній пейзаж, намагаючись передати плановість. Щоб зобразити глибину простору, небо починай малювати зверху донизу, накладай фарби горизонтальними мазками, від темно-блакитного кольору поступово переходячи до світлого, додаючи бузково-рожевого кольору. Об'ємні хмари зроби білою фарбою кінчиком пензля, тримаючи його вертикально, – намагайся ставити найменші плямки. Для передачі плановості згадай, що тобі відомо про повітряну перспективу, золоте поле на дальньому плані має холодне забарвлення, а на ближньому – тепле. Фарбу накладай вертикальними або діагональними мазками, щоб передати ефект вітру, що згинає стигле колосся (*іл. 1*).

2. Для виготовлення волошок візьми пряжу синього кольору і намотай її на основу шириною 4 см. Зніми з основи та закріпи посередині, розріж петлі, що утворилися та сформуй плоску квітку (*іл. 2-3*).

3. Щоб зробити серединку волошки, візьми прості нитки темного кольору. Намотай їх на основу шириною 2 см. Заніми з основи та закріпи так, щоб утворилася китиця, після чого розріж петлі, умочи її кінчики у клей ПВА, а потім у манну крупу. Збери квітку (*іл. 4-7*).

4. Зроби 7 витків пряжею, створюючи основу для ткання майбутнього фрагменту у вигляді гобелену з травами та колосками. Закріпи липкою стрічкою пряжу на зворотному боці тарілки (*іл. 8*).

5. Тепер поділи нитки на 2 ряди – верхній та нижній. Це легко зробити, відділивши по черзі кожну ниточку за допомогою олівця або картону (*іл. 9*).

6. Далі протягни поперечну нитку через кожну нитку основи так, щоб одна нитка основи була зверху, а інша знизу. У зворотному напрямку повторюємо ту саму дію.

7. Поступово вплитай трави та колосся (*іл. 10*).

8. Декоруй свій гобелен квітами волошок (*іл. 11*).

У цій же техніці можна створити, наприклад, декоративну композицію

з деревом. Попередньо організуйте з учнями бесіду щодо дерева як символу, що має особливе значення для українців (про це йшлося вище). Попросіть учнів пригадати, які українські народні пісні вони знають, де оспівується дерево в контексті змісту пісні. Так, учні пригадують, що це пісні і жартівливого, і ліричного жанру, а також козацькі чи стрілецькі пісні. Спрямуйте школярів до пошуку українських народних пісень саме патріотичного і військово-патріотичного змісту, для чого вони можуть звернутися до розвідок вчених і фольклористів. Наприклад, одним із таких є некомерційний проєкт Folklore.kh.ua – він презентує для широкого загалу музичний фольклор Слобожанщини та Полтавщини, зібраний за понад 30-річну експедиційну діяльність фольклористами-збирачами Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва (м. Харків), для використання з навчальною метою (<https://folklore.kh.ua/site/contact>). Однією з таких пісень є «Ой під калиною трава схилилася», зміст якої є актуальним сьогодні – про прощання дівчини з коханим, який йде на війну, і про її настанови хлопцеві:

*«Вернись, мій соколе,
будь мужнім у бою,*

Героєм жду тебе та з перемогою!»

Варто пошукати ще інші пісні, обговорити їх музично-поетичні образи та запропонувати учням створити композицію за мотивами пісень патріотичної тематики. Можна провести паралелі таких пісень з авторськими – наприклад, «Дерево» (гурт «Один в каное») – про що ця пісня? Чи зможуть учні провести певні паралелі? Тож варіанти композицій можуть бути різноманітними. Як основу для створення учнями своїх панно представимо композицію «Засніжене дерево», яка дасть уявлення про етапи виготовлення такої композиції (див. 3 стор. кольорової вкладки).

1. Приготуй білу паперову тарілку, залишки пряжі, клей ПВА, манну крупу, польові трави та колоски, гуашеві фарби, пензлики (іл. 1 а).

2. Щоб зобразити зимовий пейзаж гуашшю на площині тарілки, скористайся порадами у п. 2 з виготовлення «Патріотичного букету». Для передачі

плановості згадай про лінійну перспективу. Ліс на дальньому плані – майже на лінії горизонту – виконай холодним темно-зеленим кольором короткими вертикальними мазками, а зелені ялинки розмісти на середньому плані. Кінчиком пензля зобрази сніг на ялинових гілках (іл. 2а).

3. Засніжене дерево на першому плані виконай способом ткацького переплетення кількох видів ниток. Зроби 7 витків пряжею, створюючи вертикальну основу для ткання силуету майбутнього дерева (іл. 3а).

4. Закріпи липкою стрічкою пряжу темного кольору на зворотному боці тарілки (іл. 4а).

5. Тепер поділи нитки на 2 ряди – верхній та нижній. Це легко зробити, відділивши по черзі окремо кожен ниточку за допомогою олівця або шматочка картону (іл. 5а).

6. Нитки, що проходять впоперек основи від краю до краю виробу, називають утік. Далі способом ткацького переплетення протягуй горизонтальну нитку поміж кожною ниткою основи (іл. 6а).

7. Переплетення, яке ти виконуєш, є найдавнішим і називається «полотняне» (іл. 7а).

8. По черзі змінюй кольори ниток утка (іл. 8).

9. Для більшої виразності зображення крони дерева додавай нитки іншого відтінку (іл. 9а).

10. Зафіксуй роботу вузликками. Надати дереву особливої казковості можна, декоруючи його бісером, сніжинками або перлинками (іл. 10а).

Організуйте бесіду: «Подумай, чому ти навчився? (прийомам виготовлення декоративної композиції на круглій основі із застосуванням кількох декоративних технік: розпис гуашевими фарбами, ткацьке переплетення). Можливо, ти вже маєш ідеї для створення нових композицій? Якщо це так, то якою за формою і кольором вона може бути?».

Висновки. У патріотичному вихованні дітей дошкільного і шкільного віку одим із важливих компонентів виступає ознайомлення з державними і національними символами, розуміння їх значущості у становленні України як

держави. Одним із потужних засобів, що впливає на виховання патріотизму, є образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво. Завдання щодо цього окреслено у державних законодавчих документах, освітніх стандартах і програмах. З цією метою авторами підручників і альбомів підібрано і рекомендовано художні та декоративні твори для сприймання і обговорення, а також різноманітні завдання зі створення композицій на патріотичну тематику.

Героїчна відсіч повномасштабному російському вторгненню зродила нові патріотичні символи, які необхідно використовувати поряд із усталеними національними символами. Йдеться про символіку військових частин і з'єднань Збройних Сил України, Національної гвардії, територіальної оборони, волонтерського руху. Важливим для патріотичного виховання школярів є ознайомлення із символікою військових підрозділів, їхньою історією, символізмом у назвах. Для прикладу: 72-га окрема механізована бригада імені Чорних запорожців (м. Біла Церква) має власні нарукавні знаки, свою історію протидії російським загарбникам. Тож важливим є роз'яснення школярам символізму почесної назви бригади: хто такі Чорні запорожці, як вони боролися за українську незалежність у часи УНР, якою була символіка їхніх одностроїв тощо. Інші приклади: 93-тя окрема механізована бригада «Холодний Яр» (Дніпропетровщина), бригада «Азов» Національної гвардії України та ін. – їхні подвиги гідні наслідування.

Наступним акцентом є символічні зображення подій, пов'язаних із обороною і звільненням України від російських агресорів: битва за Київ, оборона «Азовсталі», потоплення крейсера «Москва», деокупація Харківщини, Херсону і правобережжя Дніпра, битва за Бахмут тощо. Йдеться одночасно про трагічні й героїчні події сьогодення. Тому звернення до них є актуальнішими для патріотичного виховання, аніж використання лише традиційних національних символів та образів. Тож слід показувати учням такі композиції, виконані художниками, і обговорювати їх зміст і образи.

У той же час важливими залишаються історичні паралелі між сучасною героїчною боротьбою українського народу та його боротьбою з російськими агресорами у минулому, – їх проведення забезпечує усвідомлення тягстости героїзму українців. Тому доречно робити акцент на подіях, пов'язаних саме з боротьбою українців проти російських загарбників та радянського тоталітарного режиму. Для прикладу: героїчна оборона Києва від нападу військ Юрія Долгорукого в 1151 р., розгром війська Андрія Боголюбського під Вишгородом у 1173 р., похід війська гетьмана П. Сагайдачного на Москву в 1618 р., Конотопська битва 1659 р., битва під Крутами 1918 р., боротьба УПА проти радянських каральних військ.

Ще одним акцентом у патріотичному вихованні учнів засобами образотворчого мистецтва є зображення повоєнної України в перспективі. Тут учні можуть використовувати свою уяву і фантазію, втілюючи власне бачення майбуття України. Рекомендації щодо цього вчителям і педагогам різних закладів освіти складають **перспективу подальших науково-практичних розвідок дослідників.**

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

- Бендюк Н. Квіткова символіка у декоративно-ужитковому мистецтві Волині. *Острозький краєзнавчий збірник*. Вип. 5. 2012. С. 370–381.
- Впевнений старт : книга вихователя : методичний посібник. В 3-х частинах. Ч. 2 / наук. ред. Т. О. Піроженко; заг. ред. О. Ю. Хартман. К. : Українська академія дитинства, 2017. 112 с.
- Впевнений старт : книга вихователя : методичний посібник. В 3-х частинах. Ч. 3 / наук. ред. Т. О. Піроженко; заг. ред. О. Ю. Хартман. К. : Українська академія дитинства, 2017. 112 с.
- Впевнений старт: альбом з художньо-творчої діяльності дитини. В 2-х частинах. Ч. 1. К. : Українська академія дитинства. 2017. 32 с.
- Гоцалюк А. А. Збереження традицій у сучасному українському декоративно-прикладному мистецтві. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2018. Вип. II (11). С. 9–14.
- Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-те вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
- Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- Зубченко С., Горохов С. Українське образотворче мистецтво як засіб національно-патріотичного виховання особистості. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12033>
- Кондратова В., Жиган І. Патріотичне виховання учнів 5 класів засобами образотворчого мистецтва у контексті реалізації мистецької освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти. *Дошкільна і початкова освіта*. № 1–2. 2022. С. 70–74.
- Мішегліна В. М. Внутрішні та зовнішні функції державних символів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12778>
- Мистецтво (інтегрований курс) : підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Г. В. Кузьменко, Н. А. Лемешева. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. 240 с. : іл.
- Мистецтво : підруч. інтегр. курсу для 4 кл. закл. заг. сер. освіти / Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило. Київ : Генеза, 2021. 128 с. : іл.
- Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 4 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Калініченко, Л. С. Аристова. К. : Видавничий дім «Освіта», 2021. 144 с.
- Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 4 кл. закл. заг. сер. освіти / Т. Є. Рубля, І. Л. Мед, Т. Л. Щеглова. Харків : Ранок, 2021. 128 с. : іл.
- Рагозіна В. В. Патріотичне виховання молодших школярів: акценти й інструменти реалізації. *Біла Церква : НАІР*, 2023. С. 367–372.
- Чегусова З. Особливості розвитку геометричного орнаменту в мистецтві художнього текстилю України кінця ХХ – початку ХХІ ст. URL: <https://institutfrancais-ukraine.com/uploads/files/texte%20chegusova.pdf>

References:

- Bendiuk, N. (2012). Kvitkova symbolika u dekoratyvno-uzhytkovomu mystetstvi Volyni [Flower symbolism in the decorative and applied art of Volyn]. *Ostrozkyi Kraieznavchyi Zbirnyk*, 5, 370-381.
- Pirozhenko, T.O., & Khartman, O.Yu. (Eds.). 2017. *Vpevnenyi start [The Sure Start]: Teacher's Book: Vol. 2*. Kyiv: Ukrainska akademiia dytynstva.
- Pirozhenko, T.O., & Khartman, O.Yu. (Eds.). 2017. *Vpevnenyi start [The Sure Start]: Teacher's Book: Vol. 3*. Kyiv: Ukrainska akademiia dytynstva.
- Vpevnenyi start: albom z khudozhno-tvorchoi dialnosti dytyny [The Sure Start: An Album of a child's artistic and creative activities]: Vol. 1. (2017). Kyiv: Ukrainska akademiia dytynstva.
- Hotsaliuk, A.A. (2018). Zberezhennia tradytsii u suchasnomu ukrainskomu dekoratyvno-prikladnomu mystetstvi [Preserving traditions in modern Ukrainian decorative and applied art]. *Mizhnarodnyi visnyk: kulturolohiia, filolohiia, muzykoznavstvo*, 2 (11), 9-14.
- Kotsur, V.P., Potapenko, O.I., & Kuibida, V.V. (Eds.). (2015). *Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]*. (5th ed.). Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V.M.
- Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti» [The Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity"]. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- Zubchenko, S., & Horokhov, S. (2015). *Ukrainske obrazotvorche mystetstvo yak zasib natsionalno-patriotychnoho vykhovannia osobystosti [Ukrainian fine art as a means of national-patriotic personality education]*. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12033>

9. Kondratova, V., & Zhyhan, I. (2022). Patriotychnе vykhovannia uchniv 5 klasiv zasobamy obrazotvorchoho mystetstva u konteksti realizatsii mystetskoi osvitynoi haluzi Derzhavnoho standartu bazovoi serednoi osvity [Patriotic education of 5th grade students by means of fine arts in the context of the implementation of the art education branch of the State Standard of Basic Secondary Education]. *Doshkilna i Pochatkova Osvida*, 1-2, 70-74.

10. Mishehlina, V.M. (2020). *Vnutrishni ta zovnishni funktsii derzhavnykh symboliv [Internal and external functions of state symbols]*. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12778>

11. Kalinichenko, O. V., & Arystova, L. S. (2021). *Mystetstvo: pidruchnyk intehrovanooho kursu dlia 4 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Art: Textbook for integrated course for the 4th grade of general secondary education institutions]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita».

12. Masol, L., Haidamaka, O., & Kolotylo, O. (2021). *Mystetstvo: pidruchnyk intehrovanooho kursu dlia 4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Art: Textbook for integrated course for the 4th grade of general secondary education institutions]*. Kyiv: Heneza.

13. Rublia, T. Ye., Med, I. L., & Shcheglova, T. L. (2021). *Mystetstvo: pidruchnyk intehrovanooho kursu dlia 4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Art: Textbook for integrated course for the 4th grade of general secondary education institutions]*. Kharkiv: Vydavnytsyvo «Ranok».

14. Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Kuzmenko, H. V., & Liemesheva, N. A. (2020). *Mystetstvo (intehrovanyi kurs): pidruchnyk dlia 7 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Art (integrated course): Textbook for the 7th grade of general secondary education institution]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita».

15. Ragoza, V. V. (2023). *Patriotychnе vykhovannia molodshykh shkoliariv: aktsenty i instrumenty realizatsii [Patriotic education of younger schoolchildren: accents and implementation tools]*. (pp. 367-372). Bila Tserkva: NAIR.

16. Chehusova, Z. (2015). *Osoblyvosti rozvytku heometrychnoho ornamentu v mystetstvi khudozhnoho tekstyliu Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Peculiarities of the development of geometric ornament in the art of artistic textiles of Ukraine at the end of the 20th – beginning of the 21st century]*. Retrieved from <https://institutfrancais-ukraine.com/uploads/files/texte%20chegusova.pdf>

Victoria Valentinovna Ragoza, PhD in Pedagogy, Senior Research Scientist of the Laboratory of national and patriotic education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, vlavian@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3694-2054>

Vlasova Valeriia Havrylivna, PhD in Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Education of Kyiv Regional In-Service Teacher Training Institute, Bila Tserkva, Ukraine, vlasovavg@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1652-9809>

Nataliia Vasyliina Ocheretiana, Researcher of the Laboratory of Aesthetic and Art Education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, nocher_77_@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4912-9254>

Creating decorative compositions on patriotic themes by preschoolers and schoolchildren

The article deals with the importance of the potential of decorative arts in patriotic education of preschoolers and schoolchildren in the educational process of institutions of preschool and general secondary education. In this context, creating compositions by children of preschool and school age in decorative techniques on patriotic themes is considered as an effective means of educating patriotic feelings and other qualities and traits of future Ukrainian patriots.

Some examples of works of decorative art by Ukrainian masters are given, which the authors of current textbooks and albums of artistic and creative activity recommend for perception and discussion with children and students in the educational process. In particular, the works of decorative arts proposed for viewing by preschoolers within the framework of the "Sure Start" educational program and the albums of artistic and creative activities of older preschoolers developed for it (by the authors V.V. Ragozina, N.V. Ocheretiana) are singled out. In addition, the current art textbooks of various authors' collectives include works of decorative arts for primary and secondary school students. This allows us to trace the continuity of patriotic education in various sections of the education system.

The samples of various artistic and creative tasks for children and students for creating decorative technical and patriotic compositions are highlighted. In accordance with the age characteristics of preschoolers, primary and secondary school students, practical tasks are offered that allow them to work out and thereby learn the pictorial possibilities of a number of artistic, natural and auxiliary materials (paper, cardboard, threads, fabrics, herbs, cereals, etc.). Preschoolers and schoolchildren deepen their knowledge about the state and folk symbols of Ukraine, while they are creating decorative compositions. Moreover, a conscious desire to reproduce some of them in the varieties of children's creativity, and an understanding of their place and meaning in works of decorative and applied art in general is developed.

To facilitate the creation of decorative compositions by preschoolers and schoolchildren, a systematic visual and descriptive guide is provided for educators and art teachers, which allows the realization of the author's creative idea. According to the children and students' artistic skills, artistic and creative abilities, artistic tastes and preferences, as well as the subject and educational context of classes and art lessons, the given examples can be transformed and modified.

Keywords: composition, decorative techniques, patriotic themes, art lessons, institutions of preschool education, institutions of general secondary education, preschoolers, schoolchildren, continuity of patriotic education.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2023 р.

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2\(108\)-33-41](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-2(108)-33-41)

УДК [37.091.32 : 7] : 003.6.079

Валентина Петрівна Мартінова,

методист кафедри педагогіки та психології Луганського обласного

інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Київ, Україна,

Valentynamartynova54@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-4858-5582>

ГРАФІТІ: МОЖЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

У статті висвітлюється тема сучасного вуличного малярства – графіті. Розглядаються сутність поняття, історія розвитку графіті як соціального явища, його різновиди і стилі та їх застосування в соціальному середовищі, особливості функціонування підлітково-молодіжних графіті та використання потенціалу цього вуличного мистецтва.

Висвітлюючи окремі аспекти виникнення і розвитку графіті, автор статті пропонує вчителям мистецтва матеріал для ознайомлення учнів початкової, основної і старшої школи з графіті, щоб сприяти їхній дослідницькій ініціативі і творчій самореалізації.

Ключові слова: *графіті, графітісти, графіті-сленг, стріт-арт, вуличне мистецтво, бомбери, райтери, молодіжна субкультура.*

Перехід у постіндустріальну стадію розвитку значної кількості країн світу пов'язаний із глибокими перетвореннями в усіх сферах соціального життя людей. Протиріччя перехідного часу особливо позначаються на стані й функціонуванні соціокультурного середовища. Особистість постає перед вибором поведінкових альтернатив. Насамперед це стосується молоді. Одним із засобів індивідуального і групового самовираження певної частини молоді в сучасному світі стають графіті.

Феномен графіті досліджується науковцями вже тривалий час, однак продовжує спричинювати дискусії представників антропології, археології, культурології, лінгвістики і фольклористики, психології та педагогіки, які вивчають його в соціальному, соціокультурному, естетичному, етичному, комунікативному аспектах.

Грунтовний аналіз джерельної бази, зокрема багатьох зарубіжних праць у контексті залучення соціальних інститутів до графіті-дискурсу з метою подолання вандалістичної форми графіті-практики здійснено З. Кайс [9]; виокремлено напрями розвідок учених щодо графіті: класифікація цього явища, історичні витоки та його природа, психологічні мотиви, естетична цінність, розшифрування змісту текстів тощо (Ж. Бодрійяр, Дж. Бушнел, Дж. Гетсбі, П. Ковальські, Д. Козловська, В. Кох та ін.). Морально-етичний аспект створення графіті та погляд на явище з позиції теорій вандалізму розглядався у дослідженнях Р. Берон, Д. Грінбергер, Дж. Довідо, В. Оллен, Р. Пантаік, Р. Рубек, Р. Соммер, Дж. Фішер, М. Шварц, К. Ношис, Э. Роос, Д. Самдалл [9, с. 33].

Розкриття феномену графіті стає предметом наукового пошуку українських науковців (І. Головаха, К. Станіс-